

Лагодієнко В.В.

МЕТОДОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ АНАЛІЗУ ЕФЕКТИВНОСТІ АГРОПРОМИСЛОВОГО ВИРОБНИЦТВА РЕГІОНУ

Аналіз результатів функціонування агропромислового виробництва регіону є невід'ємною складовою економічних досліджень, спрямованих на пошук шляхів підвищення ефективності його діяльності. В процесі аналізу результатів виробничо-господарської діяльності досліджуваного об'єкта оцінюється його стан, сильні й слабкі сторони, можливості та загрози регіону, визначаються фактори, що негативно або позитивно впливають на його роботу, вишуковуються резерви підвищення результатів господарювання, обґрунтовуються шляхи їх залучення в практику господарювання.

Загальні методологічні аспекти аналізу та регулювання розвитку регіональних АПК перебувають в центрі уваги багатьох вітчизняних та зарубіжних вчених, зокрема В.Андрійчука, П.Борщевського, М.Дем'яненка, С.Дем'яненка, Т.Дудара, С.Дусановського, В.Зіновчука, Ю.Коваленка, І.Лукінова, М.Маліка, П.Мостового, В.Нелепа, А.Павленка, Б.Пасхавера, М.Портера, П.Саблука, Л.Сороки, А.Стельмашука, Г.Фактора, Г.Черевка, А.Шагуріна, О.Шмиги, А.Шеремети, В.Шморгуна, Л.Худолій, В.Юрчишина.

Але ще багато питань пов'язаних з завданням того чи іншого виду економічного аналізу або з вимогами до його результатів не є до кінця вирішеними і тому потребують додаткового висвітлення.

Основи класифікації видів економічного аналізу закладені А.Д.Шереметом. Він запропонував принцип поділу аналізу на види за функціями управління і навіть більш укрупнено – за змістом процесу управління. В результаті виділено три основні види аналізу – оперативний, поточний (ретроспективний) та перспективний.

На практиці межі між різними видами аналізу не є зовсім чіткими, його зміст та завдання залежать також від рівня управління. Так, оперативний аналіз, під яким розуміють повсякденне вивчення виконання запланованих завдань для забезпечення швидкого втручання в процес діяльності, на рівні регіону не зводиться до контролю за ходом виконання плану економічної діяльності за даними оперативної (місячної, декадної) звітності. Узагальнення оперативної звітності на регіональному рівні вимагає певного часу, і результати оперативного аналізу розглядаються на періодичних нарадах, де підводяться підсумки діяльності регіону за звітний період та приймаються оперативні управлінські рішення. Таким чином, під оперативним аналізом на рівні регіону слід розуміти аналіз, що виконується у зазначені терміни до підведення підсумків за звітний період.

У стислі терміни оперативного аналізу не можуть бути здійснені якісь складні та нестандартні аналітичні розрахунки, опрацьовані висновки тощо. Тому за оперативним йде поточний аналіз, який охоплює всі найважливіші аспекти різного виду діяльності. Щоб зберегти актуальність в умовах розвинутої форми оперативного аналізу, поточний аналіз на рівні регіону повинен проводитись не частіше одного разу на рік, і перед ним повинні стояти завдання: розгляд результатів економічної діяльності регіону за звітний рік у зв'язку та на фоні усієї його минулої діяльності як чергового етапу його розвитку; з'ясування найважливіших тенденцій розвитку, актуальних поточних та перспективних проблем, що вимагають невідкладного вирішення або вивчення; характеристика виявлених проблем з точки зору їх вивченості, існуючих підходів до їх вирішення, досвіду у цій сфері інших регіонів. Ці завдання дозволяють поточний (ретроспективний) аналіз регіону характеризувати як діагностичний.

Діагностичний аналіз (або діагностика) також є комплексним у тому розумінні, що усі показники переглядаються, але не всі підлягають аналізу і ще менша їх кількість знаходить відображення в результатах аналізу (вихідному документі), де увага концентрується на глобальних проблемах розвитку регіону.

Методика діагностики функціонування агропромислового виробництва регіону в умовах ринкових відносин, на наш погляд, повинна містити:

- дослідження структури та закономірностей розвитку регіону;
- факторно-ресурсну оцінку умов функціонування регіонального АПК;
- встановлення пропорцій, виявлення закономірностей, зв'язків, тенденцій розвитку агропромислового виробництва регіону;
- дослідження системи підтримки регіонального АПК.

Визначальною властивістю, однією з найважливіших характеристик регіонального агропромислового виробництва, яка диктує необхідність використання відповідних методів та прийомів діагностики, є його спеціалізація.

Регіональна спеціалізація характеризує діяльність виробництва цілого регіону і визначає його місце й спрямованість розвитку у територіальному поділі праці. Основне завдання регіональної спеціалізації – створення і розвиток при наявності сприятливих умов груп галузей відповідної орієнтації. Такі групи галузей регіону відрізняються за своїми масштабами і виробляють відносно дешеву або дефіцитну продукцію, незалежно від того, де споживається ця продукція, – всередині регіону, чи за його межами [1, с. 53].

В свою чергу розвиток агропромислового виробництва кожного конкретного регіону зумовлений специфікою природнокліматичних, економічних та інших умов і факторів, які й визначають своєрідність її галузевої і функціональної структури.

Основним економічним показником, що характеризує спеціалізацію регіонального АПК, є структура його товарної продукції і, перш за все, питома вага продукції головної галузі, що відображає рівень спеціалізації. Чим менша кількість товарних галузей, тим вищий рівень спеціалізації, і відповідно, досконаліша

організація та ефективність виробництва.

Спеціалізацію регіонального АПК певною мірою характеризують рівень товарності, обсяг товарної продукції у розрахунку на 100 га сільгоспугідь, кількість галузей, структура валової продукції, основних засобів та капітальних вкладень, структура посівних площ.

Заключною частиною діагностики функціонування регіонального агропромислового виробництва є визначення його соціально-економічної ефективності. Суть проблеми підвищення ефективності суспільного виробництва зводиться до збільшення національного доходу в розрахунку на одиницю сукупних затрат трудових, матеріальних і фінансових ресурсів.

З політекономічної точки зору економічна ефективність проявляється двояко: як загальноекономічна та соціально-економічна. Економічна і соціальна ефективність виробництва виражають різні поняття. Перша означає ефективність функціонування матеріального виробництва без його соціальної визначеності. Вона завжди проявляється як відношення вироблюваних і споживаних ресурсів, тобто як відношення затрат до одержаного ефекту [2, с. 25].

Соціальна ефективність пов'язана з особистими інтересами виробників і визначається в регіональних АПК головним чином за характером вирішення двох важливих проблем:

- підвищення народного добробуту, в тому числі споживання продуктів харчування;
- органічного поєднання промисловості і сільського господарства, наближення умов життя селян до умов життя міських жителів.

У економічній літературі розроблені вихідні позиції для аналізу та оцінки соціально-економічної ефективності на різних локально-територіальних рівнях, але визначення ефективності на рівні регіональних АПК є дуже складною проблемою.

Соціально-економічну ефективність функціонування регіонального АПК в умовах ринкових відносин можна розглядати як його здатність, на основі використання місцевих ресурсів та взаємовигідного обміну при мінімальних витратах, задовольняти потреби регіону у продовольчій продукції та сільськогосподарській сировині високої якості, забезпечити участь у формуванні державного і міжнародного агропромислових ринків.

Серед економістів немає єдиного погляду щодо вибору системи показників, критерію, факторів соціально-економічної ефективності регіональних АПК. Існуючі погляди щодо критерію соціально-економічної ефективності регіональних АПК можна об'єднати у три групи. Представники першої твердять, що існує єдиний критерій соціально-економічної ефективності на всіх рівнях народного господарства. Найчастіше мінімізуються затрати праці, собівартість продукції, а максимізуються прибуток, рентабельність, обсяг виробітку продукції, рівень задоволення потреб у заданому асортименті. Так, пропонується ефективність регіональних АПК відображати за допомогою узагальнюючого критерію – відношення новоствореної вартості як суми результатів виробництва усіх його ланок та галузей до витрат, які зумовили цей результат [2, с. 133]:

$$E = \frac{НД_i}{C_i} = \frac{ВП_i - (МВ_i + A_i)}{МВ_i + З_i + A_i}, \quad (1)$$

де E – ефективність регіонального АПК;

$НД_i$ – національний дохід (чиста продукція), створений в i -й галузі регіонального АПК;

C_i – витрати в i -й галузі;

$ВП_i$ – вартість валової продукції в i -й галузі АПК;

$МВ_i$ – матеріальні витрати в i -й галузі АПК (без амортизації);

$З_i$ – фонд заробітної плати в i -й галузі АПК;

A_i – амортизація основних фондів в i -й галузі АПК.

Незважаючи на доцільність використання узагальнюючого показника, викликає певні сумніви спосіб його розрахунку (відношення чистої продукції до поточних витрат). Відомо, що найреальніше відображає мету виробництва його результат у формі національного доходу. Він є джерелом фондів накопичення та споживання; на його основі відбувається їх оптимальний розподіл. Водночас національний дохід не містить повторного рахунку, що дає можливість використовувати його для визначення реальної ефективності на будь-якому регіональному рівні агропромислового виробництва.

Інша група вважає, що не існує критерію, який би однаково відображав ефективність усіх ланок з різними формами власності, що утворюють АПК, у тому числі на регіональному рівні. Кожний з них – мінімальні розміри витрат праці, собівартості, максимальні розміри прибутку, рентабельності – придатний для оцінки соціально-економічної ефективності залежно від мети, конкретного етапу досліджень. Але жоден з них не може виступати всеохоплюючим критерієм для оцінки ефективності усіх підрозділів регіонального АПК. Основний недолік названих вартісних критеріїв – це те, що вони відображають затрати абстрактної праці, а не результат виробництва. Справжній результат виробництва визначається як споживна вартість, створена конкретною працею, що задовольняє якісно визначені суспільні потреби.

У зв'язку з цим соціально-економічну ефективність АПК доцільно визначати через обсяги виробництва кінцевої продукції та сільськогосподарської сировини у натуральних величинах з перерахунком на коефіцієнт якості продукції та урахуванням ефективності використання основних та оборотних фондів [2, с. 134]:

$$E_{РАПК} = \frac{O_B}{З_\Phi} \times \frac{O_B}{C_B} \times \frac{O_B}{O_C} \times \frac{ПК_{op}}{O_{C\Phi} + O_{B\Phi}}, \quad (2)$$

де $E_{РАПК}$ – соціально-економічна ефективність (сукупний бал);

O_B – обсяг виробництва, розрахований як добуток $(\Pi_X + C_C)K_d$,

де P_x – виробництво кінцевих продуктів харчування;

S_c – виробництво сільськогосподарської сировини;

$K_{я}$ – коефіцієнт якості продукції;

Z_f – земельні фонди;

S_b – сукупні приведені витрати;

O_c – середньорічні робітники, зайняті у РАПК;

P – прибуток;

$O_{сф}$ – основні виробничі фонди;

$O_{бф}$ – оборотні фонди;

$K_{ор}$ – коефіцієнт використання основних виробничих фондів.

Запропонований комплексний критерій соціально-економічної оцінки ефективності регіонального АПК враховує інтегральний результат використання усіх видів ресурсів – земельних, матеріальних, трудових, основних та оборотних фондів виробництва, а також динаміку продуктивності праці.

Необхідно зазначити, що часто в економічній літературі показники визначення соціально-економічної ефективності регіонального АПК також зводяться до різної систематики та призначення. Зокрема виділяють такі групи:

- показники, які характеризують сучасний стан, формування та розвиток регіонального АПК (забезпеченість продуктами харчування порівняно з раціональними нормами, розораність територій, продуктивність тваринництва та ін.);
- факторні показники інтенсифікації агропромислового виробництва на рівні регіону (фондозабезпеченість, фондовіддача, щільність розміщення поголів'я та ін.);
- натурально-вартісні показники результативності РАПК (динаміка росту продуктивності в розрахунку на 1 га, підвищення якості продукції, повнота її реалізації);
- національний дохід, створений в РАПК, та його максималізація стосовно виробничих затрат і використаних ресурсів [3, с. 23].

Існують думки, що для діагностики ефективності регіональних ланок та АПК в цілому можна використати систему показників економічної ефективності виробництва у промисловості, що охоплює шість угруповань: узагальнюючі показники; показники економічної ефективності використання праці; показники економічної ефективності використання основних фондів, оборотних засобів і капітальних вкладень (вартісні і натуральні); показники економічної ефективності використання матеріальних ресурсів (вартісні і натуральні); показники економічної ефективності науково-технічного прогресу (вартісні і натуральні); показники якості продукції [2, с. 139].

Важливою перевагою запропонованої системи показників є широке використання у ній натурального аспекту досліджень. Натуральні показники є основою для розрахунку вартісних показників і відображають фізичні властивості різноманітних виробничих ресурсів, спрямовують і контролюють рух основних вартісних показників, дозволяють повніше врахувати суспільні потреби та передбачити їх задоволення.

Головним критерієм соціально-економічної ефективності регіонального АПК необхідно вважати насиченість агропромислового ринку регіону у необхідній кількості та асортименті високоякісними товарами. Її можна визначити за допомогою натуральних показників обсягу виробництва продукції на душу населення, обсягу споживання різноманітних видів продукції, динаміки названих показників, вартісних показників виробництва та споживання, показників продуктивності праці у даному АПК.

Важливе значення має також визначення показників порівняльної ефективності функціонування регіонального АПК: обсягу національного доходу, який забезпечує даний АПК в регіоні, АПК країни, народному господарстві; порівняно з іншими регіонами; питомої ваги валової і товарної продукції, виробленої даним АПК у загальнокомплексних значеннях; балансу “ввезення-вивезення” агропромислової продукції відносно рівня виробництва та споживання в макрорегіоні тощо.

Ще одним етапом діагностики ефективності функціонування регіонального АПК є дослідження ефективності головних чинників та важливих напрямків і складових господарської діяльності:

1. Ефективності використання досягнень науково-технічного прогресу, рекламного та інформаційного забезпечення регіонального АПК (особливості нової техніки і технології, оновлення виробничих фондів, періодичність виробництва нових товарів та питома вага затрат і прибутків на рекламу та інформацію в АПК тощо).

2. Соціально-економічної ефективності структури, структурних пропорцій та взаємозв'язків в АПК (співвідношення між функціонально-галузевими підрозділами за кількістю зайнятих, вартості основних фондів, вартості виробленої продукції; балансу капіталовкладень в галузі АПК та динаміки їх обігу; капіталовіддачі функціонально-галузевих підрозділів комплексу, продуктивності праці в них та її темпів; собівартості продукції та її структури, матеріало-, трудо-, фондо- та ресурсомісткості).

3. Ефективності розміщення ланок АПК на території регіону та територіальних зв'язків між ними; співвідношення і розміщення основних центрів споживання та виробництва агропромислової продукції; раціональність сировинних зон, їх розміри, віддаленість, транспортна доступність. Фактор території в сезонності виробництва, собівартості, ціноутворення. Територіальні зв'язки: навантаження, інтенсивність, дублювання і т.п.

4. Ефективності управління, маркетингової діяльності, економічного механізму господарювання в регіональному АПК. Використовуються в основному вартісні показники: частка прибутку в результаті оптимізації системи управління; впливу маркетингу на насиченість споживчого ринку; впливу ціноутворення на

стан ринку і т.п.

5. Ефективності агропромислового регіонального ринку за товарними групами; територіальними підрозділами; сегментами груп споживачів; якістю агропромислових товарів, можливістю виходу на міжнародний рівень агропромислової інтеграції.

6. Соціальної ефективності регіонального АПК: питома вага у формуванні доходів населення як виробника агропромислової продукції; формування соціальних фондів загального призначення; благодійна діяльність; забезпечення високого рівня життя населення в цілому [4, с. 98].

Таким чином, методика діагностики економічної ефективності агропромислового виробництва становить важливу основу визначення ефективності регіонального АПК, що функціонує в умовах ринкових відносин. Так, цілий ряд показників ефективності виробництва можна використати для міжнародних порівнянь, інші – для оцінки ефективності виробництва окремих підприємств, галузей, підкомплексів масштабного АПК.

Безумовно, запропонована система визначення соціально-економічної ефективності масштабного АПК, що функціонує в умовах ринкових відносин, не може бути кваліфікована як завершена. Але вона дає змогу системно проаналізувати проблеми та вузькі місця в розвитку АПК конкретного регіону і на цій основі обґрунтувати резерви підвищення його соціально-економічної ефективності.

Джерела і література

1. Ковальчук М.І. Стратегічний аналіз у сільському господарстві: Навч. посібник. – К.: КНЕУ, 1997. – 224 с.
2. Борщевський П.П., Ушкаренко В.О., Чернюк Л.Г., Мармуль Л.О. Регіональні агропромислові комплекси України (теорія та практика розвитку). – К.: Наук. думка, 1996. – 264 с.
3. Гладій М. В. Використання виробничо-ресурсного потенціалу аграрного сектора економіки України (питання теорії, методології і практики): Монографія. – Львів: НАН України. Ін-т регіональних досліджень, 1998. – 294 с.
4. Вдовенко С. Вдосконалення управління регіоном (район-область) в умовах ринкових перетворень // Вісник УАДУ. – 1998. – № 1. – С. 89-98.

Романова В.А.

ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ АГРОПРОМИСЛОВОГО КОМПЛЕКСУ МИКОЛАЇВСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Вступ. Розвиток процесів глобалізації, що визначив вибір Україною курсу на інтеграцію до Європейського Союзу (ЄС), передбачає поступове та диференційоване за секторами відкриття українських ринків, а також докорінні зміни в економіці держави. Близькість вступу України до Світової організації торгівлі (СОТ) загострює увагу до проблем та перспектив розвитку агропромислового комплексу (АПК) – найбільш вразливої та недореформованої галузі вітчизняної економіки.

Основна частина. Незформованість інфраструктури аграрного ринку та правил його функціонування, а також відсутність послідовної державної політики та чіткого бачення подальших перспектив розвитку сільського господарства створює для АПК найменш вигідні стартові умови. В Миколаївській області з 2000 року відбувається постійне зменшення кількості сільськогосподарських підприємств, стабільно високим є відсоток збиткових господарств, а також збиток одержаний на одне господарство. (табл.1)

Таблиця 1. Основні показники фінансово-господарської діяльності сільськогосподарських підприємств Миколаївської області

Показники	1985	1990	1995	2000	2001	2002	2003	2004
Кількість сільськогосподарських підприємств на кінець року (одиниць)	386	467	448	497	444	409	342	338
Кількість прибуткових господарств (одиниць)	353	465	368	318	333	274	195	283
Питома вага прибуткових господарств, %	91,5	99,6	82,1	64,0	75,0	67,0	57,0	83,7
Сума прибутку, млн.грн.	104,9*	573,5*	46,1	99,6	113,5	71,6	71,9	158,0
Прибуток, одержаний в розрахунку на 1 господарство, тис.грн.	297*	1233*	125	313	341	261	369	558
Кількість збиткових господарств (одиниць)	33	2	80	179	111	135	147	55
Питома вага збиткових господарств, %	8,5	0,4	17,9	36,0	25,0	33,0	43,0	16,3
Сума збитку, млн.грн.	15,1*	0,1*	7,2	48,8	26,1	51,1	75,0	20,2
Збиток, одержаний в розрахунку на 1 господарство, тис.грн.	458*	75*	90	273	235	378	510	367
Фінансовий результат від усієї діяльності, млн.грн.	89,8*	573334*	38,9	50,8	87,4	20,5	-3,1	137,8
Рівень рентабельності сільського господарства, %	11,2	44,9	17,7	8,3	12,3	2,8	-0,4	11,3

* Тис.крб.

Державне надрегулювання аграрних ринків, відсутність цінової політики, неефективна підтримка сільського господарства, зрив у 2004 році фінансування більшості державних цільових програм в аграрному секторі (доплати за реалізований молодняк підвищених вагових кондицій, посіви зернових культур, здешевлення короткострокових кредитів, газифікація сільських населених пунктів тощо), безумовно, стримує підвищення ефективності ведення сільськогосподарського виробництва і може призвести до суттєвого зрос-